

DEVELOPING SOCIO-EMOTIONAL SKILLS OF PROSPECTIVE TEACHERS THROUGH TEAM WORK ON STUDY PROJECTS

Krasimira Marulevska

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria, krasimira_marulevska@swu.bg

Trayan Popkochev

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria popkochev@swu.bg

Radoslava Topalska

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria topalska@swu.bg

Abstract: This report presents an innovative model of working on study projects in academic environment, which provides opportunities for development and improvement of socio-emotional skills of prospective teachers. Attention is focused on the process of developing the main components of emotional intelligence - self-control, self-knowledge, motivation, empathy, and social skills. The theoretical summaries and conclusions of the report are based on the results of an empirical study conducted with students from various pedagogical specialties at the Faculty of Pedagogy of the South-West University "Neofit Rilski" - Blagoevgrad. The study was conducted this year (2017) and it is part of the project "Importance of Socio-emotional Skills for the Successful Professional Realization of the Teacher". The data on the current level of socio-emotional skills collected during the course of the empirical study demonstrates the need to pay special attention to the problem of developing soft skills of students who are preparing for a career in the field of education. One of the possible practical solutions is teamwork on research and creative projects. Through interactivity and dialogue prospective teachers develop important professional and personal qualities, including social and emotional skills.

Keywords: socio-emotional skills, emotional intelligence, self-control, self-knowledge, motivation, empathy, social skills, the projects method, study project, team work.

РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ НА БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ В УСЛОВИЯТА ЕКИПНА РАБОТА НАД УЧЕБНИ ПРОЕКТИ

Красимира Марулевска

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria,

krasimira_marulevska@swu.bg

Траян Попкочев

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria popkochev@swu.bg,

Radoslava Topalska

South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad, Republic of Bulgaria, topalska@swu.bg

Abstrakt: Докладът представя иновативен модел за работа над учебни проекти в условията на висшето училище, който разкрива възможности за развитие и усъвършенстване на социално-емоционалните умения на бъдещите учители. Вниманието е фокусирано върху процеса на изграждане на основни компоненти на емоционалната интелигентност: самоконтрол, самопознание, мотивация, емпатия и социални умения. Теоретичните обобщения и изводи се основават на резултатите от проведено емпирично проучване със студенти от различни педагогически специалности във Факултета по педагогика при Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Изследването е проведено през настоящата 2017 г. по проект „Значение на социално-емоционалните умения за успешната професионална реализация на учителя“. Добитите в хода на емпиричното проучване данни за актуалното равнище на социално-емоционалните умения, доказват необходимостта от специално внимание върху проблема за развитието на „меките“ умения у студентите, които се подготвят за работа в сферата на образованието. Едно от възможните практически решения е екипната работа над учебни изследователски и творчески проекти. В условията на интерактивност и диалогичност бъдещите учители развиват важни професионално-личностни качества, сред които особено място заемат социално-емоционалните умения.

Keywords: социално-емоционални умения, емоционална интелигентност, самоконтрол, самопознание, мотивация, емпатия, социални умения, метод на проектите, учебен проект, екипна организация на дейността.

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В педагогическото пространство на съвременното висше училище все по-категорично заемат заслужено важно място идеи и практически решения, насочени към подобряване на съдържанието и организацията на самостоятелната изследователска и творческа дейност на студентите. Иновативните практики имат особена ценност в теоретичната и практическата подготовка на бъдещите учители за успешната им реализация в системата на предучилищното и училищното образование. Значим елемент в професионално-личностната структура на съвременния педагог заемат уменията му да експериментира, да прогнозира резултатите от своите действия, да прилага нововъведения в педагогическата дейност и да анализира, и оценява ефективността им. Благоприятни възможности за развитие на умения за осъществяване на изследователска и творческа дейност се създават в условията на екипна работа на студентите над учебни проекти. Активното междуличностно взаимодействие и ефективната комуникация насищат образователната среда с желан положителен заряд, необходим за успеха на всяка индивидуална или групово изследователска и творческа дейност. Нараства увереността в това, че за успешната реализация на младите педагози на пазара на труда в близките десетилетия е необходима педагогическа култура, в чиято многокомпонентна структура наред с традиционните умения и компетенции трябва да са налични и други ценни професионални и личностни характеристики. Те са тясно свързани с добре познати и високо ценени качества на учителя, а именно: педагогическа наблюдателност, педагогическа общителност, педагогическо творчество, емоционална устойчивост. Напълно обоснован е изследователският интерес и към такива качествени характеристики на личността, каквито са социално-емоционалните умения на педагога, особено като се отчита усложнената и наситена с динамиката на междуличностните отношения образователна среда. „Меките“ умения на учителя са елементи на неговата емоционална интелигентност и изпълняват важна роля при осъществяване на професионалната педагогическа дейност.

През настоящата 2017 г. социално-емоционалните умения на учителя са предмет на изследване в проект на Центъра за продължаващо обучение при Факултета по педагогика на Югозападен университет „Неофит Рилски“. В рамките на проекта „Значение на социално-емоционалните умения за успешната професионална реализация на учителя“ е осъществено анкетно проучване в две административни области в България – Благоевград и Кюстендил. В него са включени две основни групи респонденти – учители в системата на предучилищното и училищното образование и студенти от различни педагогически специалности във Факултета по педагогика, в които се подготвят учители. Изследването е проведено в партньорство с Регионалните управления на образованието в областите Благоевград и Кюстендил. Общият брой на включените в анкетното проучване учители е 137, от които 120 жени и 17 мъже. В анкетираният участват и 197 студенти от специалностите „Начална училищна педагогика и чужд език“, „Предучилищна и начална училищна педагогика“, „Предучилищна педагогика и чужд език“ и „Физическо възпитание и спорт“, от които 161 жени и 36 мъже.

Изследователските дейности са насочени към:

- установяване на актуалното състояние на проблема за емоционалната интелигентност на съвременния учител;
- разкриване на взаимовръзката между социално-емоционалните умения и реализацията на педагогическите специалисти на пазара на труда;
- диагностика на компонентите на емоционалната интелигентност на студентите от първи и четвърти курс в бакалавърските програми, подготвящи учители;
- разкриване на възможности за съдържателно и процесуално-технологично обновяване на подготовката на бъдещите учители с цел повишаване на равнището на социално-емоционалните им умения;
- съдържателно и организационно обогатяване на продължаващата квалификация на учителите.

Настоящият доклад представя позицията на авторите по отношение на един от възможните пътища за развитие на социално-емоционалните умения на студентите, които се обучават в педагогически специалности. В центъра на вниманието е поставена изследователската и творческа активност на студентите при работа над учебни проекти в условията на екипна организация на дейността при овладяване на знания и умения, и развитие на съответни компетенции. Позициите на авторите се основават на осъществения анализ

на резултатите от емпирично проучване, реализирано в рамките на представения по-горе научноизследователски проект. За изследване на емоционалната интелигентност на студентите – бъдещи учители е приложен стандартизиран тест²⁵⁰ за измерване на нивото на пет компонента – самоконтрол, самопознание, мотивация, емпатия и социални умения. Тестът се състои от пет части, всяка от които дава възможност да бъде отчетено равнището на проследяваните качествени професионално-личностни характеристики. Общият брой на въпросите в теста е тридесет. За изследването на всеки от петте компонента на емоционалната интелигентност са предвидени по шест въпроса. Изследователските задачи, свързани с приложението на петте части на теста, са свързани с: 1) установяване на нивото на самоконтрол по отношение на собствените чувства и емоции; 2) отчитане на равнището на протичащия процес на самопознание, самоанализ, рефлексия; 3) разкриване на значението на мотивацията за ефективно насочване на интелектуалния потенциал към постигане на личностно значими цели; 4) установяване нивото на емпатия, съчувствие, съпричастност към емоциите и преживяванията на другите; 5) определяне на равнището на формираност на социални умения, с отчитане на важноста им за осъществяване на ефективно педагогическо взаимодействие.

Равнището на емоционалната интелигентност на включените в емпиричното проучване студенти се проявява в уменията за: контрол върху собствените чувства и емоции, идентифициране и приемане на собствените чувства, ефективно общуване с другите, възприемане, разпознаване и признаване на чувствата на другите. Изследванията в областта на емоционалната интелигентност показват, че за успешната реализация на личността е много важна способността за ефективно взаимодействие с обкръжаващите, която се проявява в способност за ефективни действия в системата на междуличностните отношения. За учителя е важна способността за бърза ориентация в разнообразните социални и педагогически ситуации. Ефективността на педагогическото взаимодействие зависи от наблюдателността и сензитивността на педагога и от уменията му да анализира и определя личностните особености и емоционалните състояния на другите – ученици, учители, родители, ръководни субекти. От тези умения зависи изборът на адекватни начини за общуване. Равнището на емоционалната интелигентност свързваме и с положителното отношение към средата на живот и труд, към другите и към себе си като личност, способна да определя целите в своя живот и в професионалната си дейност и да работи за тяхното постигане.

2. НЕОБХОДИМОСТ ОТ СПЕЦИАЛНО ВНИМАНИЕ ВЪРХУ СОЦИАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ НА БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ

Анализът на резултатите от съществената научноизследователска дейност дава възможност за ново осмисляне на процеса на подготовка и квалификация на педагогическите специалисти. Данните, добити в хода на емпиричното проучване, разкриват актуалното състояние на равнището на формираност на важни структурни компоненти на емоционалната интелигентност на студентите педагози. Има основание да бъдат направени изводи по отношение на необходимостта от отделяне на специално внимание на развитието на т. нар. „меки“ умения като важна предпоставка за успешната професионална реализация на съвременния педагогически специалист. Интерпретацията на данните, теоретичните обобщения и изводи са достатъчен аргумент за търсене на нови подходи, методи и организационни форми за усъвършенстване на подготовката на бъдещите учители с акцент върху повишаване на равнището на самоконтрола, самопознанието, мотивацията, емпатията и социалните умения. Заслужават внимание установените равнища на компонент *самоконтрол*, който свързваме с емоционалната устойчивост и балансираност в действията и взаимодействията на личността. *Самопознанието*, самоанализът, саморефлексията са част от съзнателното управление на собствената дейност. Със стремежа към самопознание е свързано и самоуважението, както и удовлетворението от осъществяваната дейност. Вярната представа за собствените чувства и емоции е предпоставка за проява на автентичност във взаимоотношенията с другите. *Емпатията* свързваме с развита на високо равнище чувствителност на личността към вербалните и невербални послания на другите. Тази сензитивност обикновено е съпроводена с емоционален отклик, изразен в съпричастност, съпреживяване. В професионалното педагогическо общуване емпатията е своеобразен катализатор за успешното протичане на учебно-възпитателния процес. *Мотивацията* на учителя свързваме с проявите на решителност, увереност и оптимизъм в педагогическото взаимодействие, с желание да бъде подчинена собствената дейност на изпълнението на значими цели. *Социалните умения* позволяват на личността да осъществява активно

²⁵⁰ Ууд, Р., Толи, Х. Професионални тестове за емоционалната интелигентност, София 2003, с.117.

взаимодействие с другите, да влияе върху поведението им, да ги насърчава към партньорство и сътрудничество. Равнището на формираност на социални умения е предпоставка за ефективно междуличностно общуване. Установените равнища на самоконтрол, самопознание, емпатия и мотивация при изследваните студенти показват висока степен на формираност при сравнително висок процент от респондентите – между 53% и 69%. При над 50% от респондентите е установено високо равнище при компонентите: „мотивация“ (55% - 70%); „емпатия“ (50% - 75%) и „социални умения“ (54% - 65%). Обезпокоителни са резултатите по компонент „самопознание“, при който високо равнище е установено при сравнително нисък процент от студентите – между 33% и 47%. Ниско ниво се наблюдава при немалка част от бъдещите учители – между 22% и 34%. Това кратко представяне на данните е само малка част от аргументите в подкрепа на необходимостта от търсене на възможности да бъде положително повлиян процесът на развитие на „меките“ умения у бъдещите учители.

3. ЕКИПНАТА РАБОТА НАД УЧЕБНИ ПРОЕКТИ – ВЪЗМОЖНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ НА СОЦИАЛНО-ЕМОЦИОНАЛНИТЕ УМЕНИЯ НА БЪДЕЩИТЕ УЧИТЕЛИ

В контекста на горните разсъждения настоящият доклад представя един от възможните пътища за развитие на социално-емоционалните умения на бъдещите учители чрез активното им включване в разработването на учебни изследователски и творчески проекти в условията на екипна организация на дейността. Изследователската активност на студентите е важен фактор в процеса на професионалната им подготовка и квалификация. Те овладяват знания за методите и методологията на педагогическите изследвания, развиват умения за решаване на конкретни проблеми от практиката с опора на теоретичните постижения в различни сфери на научното познание. Включването на студентите в активна дейност за разработване на учебни проекти дава възможност за осъществяване на необходимия преход от традиционната насоченост преди всичко към усвояване на знания към изграждането на ценни професионални и личностни умения и компетентности, част от които са и социално-емоционалните умения. Методът на проектите с неговата ориентация към полезността на учебното действие дава възможност да бъдат прилагани знанията в практическото решаване на конкретни проблеми, свързани с предстоящата професионална активност на обучаващите се. В подготовката и квалификацията на бъдещите учители екипната работа над учебни проекти предоставя редица възможности:

- прилагане на усвоените знания за решаване на конкретни проблеми, свързани с реално съществуващи ситуации в бъдещата професионална дейност;
- планиране и осъществяване на емпирични проучвания с цел изследване на процеси и явления от изучаваната сфера на човешката дейност и научното познание;
- изграждане на умения и компетентности за прилагане на методи и технологии, необходими за осъществяване на бъдещата професионална педагогическа дейност;
- изграждане, развитие и усъвършенстване на изследователски умения и съответни компетентности у обучаващите се,
- усъвършенстване на процеса на оценяване на учебните постижения на студентите, както и проследяване на личностното им израстване в процеса на овладяване на знания и компетенции за осъществяване на бъдещата професионална дейност;
- формиране и развитие на умения за работа в екип, чрез решаване на разнообразни задачи за постигане на обща цел.

Работата над изследователски и творчески учебни проекти в подготовката на студентите предполага активизиране на самостоятелната дейност – индивидуална, в диади и малки групи, насочена към решаване на определен проблем. В резултат на интегриране на знания, умения, компетентности, свързани с различни области на човешкото познание и дейност, обучаваните създават конкретен продукт, който може да бъде представен в разнообразни форми и с различни средства. Учебната проектна дейност може да бъде определена като самостоятелна, творческа, завършена работа на учещия, съответстваща на неговите личностни възможности и изпълнена в съответствие с алгоритъма на проектиране: от идеята до нейното въплъщаване в реалност. Заслужават внимание някои от функциите, които изпълнява обучението, базирано на проекти:

- екстензивна (свързана с възможността за придобиване на нови знания);
- ориентировъчна (предполагаща определяне на себе си и своето място в културната и социалната среда);

- компенсаторна (свързана с преодоляването на недостатъците на традиционната лекционно-семинарна организация на обучението);
- саморазвиваща (ориентирана към самореализацията, самоактуализацията на личността);
- методологична (във връзка с предпоставките за овладяване на подходи, технологии, методи и способности за познание);
- комуникативна (свързана с активизиране на общуването на различни равнища и с развитието и усъвършенстването на комуникативните умения);
- психологическа (предоставят се условия в подкрепа на цялостния психичен статус на личността);
- сътворческа (съществуват възможности за прерастване на партньорството и сътрудничеството в сътворчество)²⁵¹.

Разработването на групови учебни проекти е свързано с отчитането на такива важни характеристики като: наличие на обща цел; чувство на индивидуална отговорност от страна на всеки участник в съвместната дейност; позитивна взаимна зависимост; рефлексия, осмисляне на процесите на взаимодействие с цел подобряване на ефективността на груповата дейност. Създават се условия за активизиране на междуличностното взаимодействие. Отношенията, основани на сътрудничество за постигане на общи цели и решаване на личностно значими проблеми, допринасят за утвърждаването на благоприятна в емоционално-психичен план образователна среда. Това от своя страна се явява предпоставка за повишаване на ефективността на педагогическото взаимодействие. Проектната активност на студентите позволява да бъдат очертани следните позитиви по отношение на развитието на професионално-личностни качества, в т. ч. и на социално-емоционалните умения на бъдещите учители:

- усвояване на теоретични знания, като основа за формиране на умения и компетентности;
- формиране на умения за бърза и успешна адаптация в реалните условия на професионалната педагогическа дейност с акцент върху такива важни характеристики като: комуникативност, гъвкавост, мобилност, наблюдателност, креативност, емоционална устойчивост и др.;
- развитие и усъвършенстване на т. нар. „меки“ умения за: самоконтрол, самопознание, мотивация, емпатия, социални умения;
- изграждане на умения и съответни нагласи за работа в екип, свързани с планирането и организирането на професионално-педагогическата дейност и оптималното използване на образователните, научните и културните възможности на средата.

Активното включване на студентите в проектна дейност в условията на групово организация предоставя много добри възможности за развитие и усъвършенстване на разнообразни практически умения, необходими на бъдещите специалисти в професионалната педагогическа среда. Обучението в условията на сътрудничество е свързано с промяна на контекста на академичната среда за осигуряване на комфорт за работещата група, чрез промяна на отношенията между обучаващи и обучаеми в посока равнопоставеност и партньорство²⁵². При работа над групови учебни проекти се осъществява активна комуникация между членовете на екипите, както и между самите екипи чрез установяване на ефективни способности за обмен на информация, изразяване на мнения и защита на позиция. Много важен е въпросът за намирането на баланс между индивидуалните и груповите интереси. Става дума за овладяване на способности за позитивно, продуктивно сътрудничество, за намаляване на конфронтацията чрез преодоляване на различни видове конфликти и установяване на отношения на взаимно уважение, толерантност, търпимост, но без конформизъм. Проблемът за общуването има пряко отношение към ефективността на проектната дейност. Заслужават внимание три важни признака на общуването при изпълнение на групови учебни проекти:

- „субект-субектна комуникация (взаимен обмен на информация, идеи, минал опит, знания);
- субект-субектна интеракция (взаимодействие, взаимна координация, корекция и корелация);
- субект-субектна перцепция (взаимно възприемане, влияние, разбиране, съчувствие и отношение)“²⁵³

Активното общуване в условията на екипна организация на проектната дейност е едно от основните проявления на интерактивността. Полилогът, диалогът, смислотворчеството, междусубектните отношения, свободата на избора, ситуацията на успех, позитивността, формиращият характер на оценяването и

²⁵¹ Симоненко, В.Д. Обучение учащихся V-XI классов проектной деятельности. Вентана-Граф, М., 2005, с. 6-7

²⁵² Георгиева, В. Обучението по техника и технологии от 6 до 16: теория и методика. Унив.изд. "Неофит Рилски", 2004, с.88

²⁵³ Тодорина, Д., Ефективност на екипната организация на учебната дейност. Бл-д, 2000, с.274

рефлексията са сред водещите признаци и инструменти на интерактивното взаимодействие²⁵⁴. Всички изтъкнати характеристики на екипната работа над учебни проекти са важни предпоставки за развитие на компонентите на емоционалната интелигентност. В условията на активно междуличностно взаимодействие са стимулирани процесите на самопознание, саморефлексия и самооценка, засилва се необходимостта от постигане на висока степен на самоконтрол, от проява на емпатия в общуването, повишаване на мотивацията за дейност и взаимодействие, както и усъвършенстване на социалните умения.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В хода на проектната работа активността на студентите има различни проявления: генериране на идеи, аргументиране на позиции; издигане на цели и определяне на задачи; добиване, анализ и селектиране на информация; мобилизиране на ресурси; разпределяне на роли и отговорности; презентиране на крайния продукт от проектната дейност; рефлексия върху осъществената дейност и оценка на резултатите от нея. Основните теоретични постановки на метода на проектите, разгледан като поетапна педагогическа технология, с акцент върху развитието на социално-емоционалните умения на бъдещите учители, могат да бъдат очертани по следния начин:

- личността на учения и развитието на творческите му способности са поставени в центъра на осъществявания образователен процес;
- мотивацията за дейност е пряко обвързана с успешната бъдеща професионална и личностна реализация на студентите – бъдещи учители;
- предоставя се реална възможност за избор на индивидуални темп и ритъм на работа, съответстващи на специфичните особености и ресурси на личността;
- комплексният подход в реализацията на учебната проектна дейност допринася за постигане на баланс в теоретичната и практическата подготовка на студентите;
- активното междуличностно общуване се осъществява с опора върху емпатийността, проявата на съпричастност и готовността за взаимопомощ при изпълнение на дейността;
- високото равнище на интелектуално и творческо напрежение стимулира цялостния личностен потенциал на студента, усилва многократно самоконтрола и разширява процеса на самопознание.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Георгиева, В. Обучението по техника и технологии от 6 до 16: теория и методика. Унив. изд. "Неофит Рилски", Благоевград, 2004
- [2] Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения педагогике. "Высшая школа", Минск, 2004, с.37
- [3] Симоненко, В.Д. Обучение учащихся V-XI классов проектной деятельности. Вентана-Граф, М., 2005
- [4] Тодорина, Д., Эффективност на екипната организация на учебната дейност. Бл-д, 2000
- [5] Ууд, Р., Толи, Х. Професионални тестове за емоционалната интелигентност, София 2003

²⁵⁴ Кашлев С.С. Интерактивные методы обучения педагогике. "Высшая школа", Минск, 2004, с.37